

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
आदेश

सम्बत् २०७० सालको रिट नं. ०७०-सी-०८१५

विषय:- निषेधाज्ञायुक्त परमादेश।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ र आफ्नो तर्फबाट प्र.जि.अ.गणेशराज कार्की-----१ } पुनरावेदक

विरुद्ध

जिल्ला मोरङ, विराटनगर उ. म. न. पा. वडा नं. १ बस्ने पदमप्रसाद गौतम-----१ }
राजेन्द्रप्रसाद गौतम-----१ } प्रत्यर्थी
रमेशराज गौतम-----१ } निवेदक
महेशराज गौतम-----१ }

सम्बत् २०७० सालको रिट नं. ०७०-सी-०८८९

विषय:- निषेधाज्ञायुक्त परमादेश।

रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना, जोगवनी विराटनगर खण्ड साइट कार्यालय विराटनगरको तर्फबाट ऐ. का. मोडल अफिसर मोहनचन्द्र भट्ट-----१ } पुनरावेदक

विरुद्ध

जिल्ला मोरङ, विराटनगर उ. म. न. पा. वडा नं. १ बस्ने पदमप्रसाद गौतम-----१ }
राजेन्द्रप्रसाद गौतम-----१ } प्रत्यर्थी
रमेशराज गौतम-----१ } निवेदक
महेशराज गौतम-----१ }

शुरु फैसला गर्ने अदालतः श्री पुनरावेदन अदालत विराटनगर

शुरु फैसला गर्ने न्यायाधीशः श्री गोपाल पराजुली

श्री शिवनारायण यादव

आदेश मिति:

२०७०।३।३१

न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा दायर भई पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छः-

हामी निवेदकहरूका नाममा देहायका जग्गाहरू दर्ता भोग चलनमा रहेको छ।

जग्गा धनी	जिल्ला	गा.वि.स.	साविक			हाल		अधिग्रहणमा परेको जग्गा
			वडा नं.	कि.नं.	क्षेत्रफल	वडा नं.	कि.नं.	
पदमप्रसाद गौतम	मोरङ	कटहरी	२(ख)	३०४	०-१-१६	२/१७८-०७०५	३००	०-०-९ ^१ / _२
राजेन्द्र प्रसाद गौतम	..	..	..	१५४	१-८-१८ ^१ / _२	..	२९८	१-८-१८ ^१ / _२
रमेशराज गौतम	..	..	..	६७	०-७-१५ ^१ / _२	..	२९७	०-०-१५ ^१ / _२
महेशराज गौतम	..	..	..	६४	१-२-१२ ^१ / _२	..	२९८	०-१४-१० ^१ / _२

उल्लिखित निवेदकहरूका जग्गाहरू जोगवनी विराटनगर रेल्वे सेवामा परी जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ को प्रयोजनको लागि विपक्षी नं. १ बाट मिति २०६८।०३।०७ गते अधिग्रहणको ३० दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भई विपक्षी नं. ३ को मिति २०६८।१०।०५को निर्णय अनुसार मिति २०६८।११।६ गते राजधानी दैनिक पत्रिकामा जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धी सूचना प्रकाशित भए अनुसार जग्गाको मुआब्जा निर्धारण उपर चित्त नबुझी विपक्षी नं. १ मार्फत नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय समक्ष उजुरी निवेदन दिएकोमा प्रत्यायोजित अधिकार बमोजिम गृह मन्त्रालयबाट क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, पूर्वाञ्चल धनकुटामा लेखी आएबमोजिम मिति २०६९।६।२९ गते “सडकको दक्षिणतर्फ ५०+२५०+२५०=५५० मिटर

दुरी कायम गरी मुआब्जा निर्धारण गरेको र उत्तरतर्फ $५०+२५०+१००=४००$ मिटरको दुरी कायम गरी मुआब्जा निर्धारण गरेको कारण सडकको दुवै तर्फ एकनास दुरी कायम गरी मुआब्जा निर्धारण गरेको कारण सडकको दुवै तर्फ एकनास दुरी कायम गरिएको नदेखिएको हुँदा निवेदकको पुनः मूल्यांकन गरी पाउँ भन्ने व्यहोरा उपयुक्त देखिन्छ । मुआब्जा समेतको हकमा सो ठहरेबमोजिम $५०+२५०+२५०$ मिटर कायम गरी अग्रिम कारवाही गर्नु समेत "भनी निर्देशनात्मक रुपमा निर्णय भएको अवस्था छ । यस पछि मिति २०६९।७।१४ च न.. ४२५ को पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, धनकुटाको पत्रबाट विपक्षी नं. १, २ मा मिसिल फिर्ता आएको हुँदा हामीहरुले मिति २०६९।७।२७ मा हुलाक मार्फत निवेदन पठाएकोमा मिति २०६९।८।१ मा विपक्षी नं. १ ले प्राप्त गरेपनि कुनै कारवाही अगाडी नबढाएको हुँदा पुनः गृह मन्त्रालयलाई बोधार्थ दिई मिति २०६९।९।२९ गते (१३-१-२०१३) कुरियर मार्फत निवेदन पठाई विपक्षी नं. १ ले मिति २०६९।१०।२ मा प्राप्त गरेको र हामी पटक पटक गई विपक्षी नं. १, २ लाई भेटी कारवाही टुङ्गो लगाई दिन भन्दा निवेदनमा कुनै पनि कारवाही नगर्ने, कुनै निर्णय नगर्ने उल्टै हाम्रो जग्गामा रेल्वे लाइन निर्माणको लागि माटो भर्ने, काट्ने र कब्जा गर्ने कार्यका लागी अन्य विपक्षीलाई निर्देशन समेत दिई क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालयको निर्णय कार्यान्वयन नै नगरी माटो काट्ने, भर्ने कार्य गरी कब्जामा लिने प्रबल आशंका समेतको अवस्था हुँदा रिट निवेदन लिई आएका छौं ।

विपक्षी नं. १ बाट मुआब्जा रकम निर्धारण गरेको निर्णय बदर भई मुआब्जा रकम निर्धारण गरी भुक्तानी गर्नु भन्ने पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, धनकुटाको मिति २०६९।६।२९ को निर्णयले तोकेबमोजिम र जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को कानूनी व्यवस्थाको अधीनमा रही जग्गाको मुआब्जा सम्बन्धमा पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय

कार्यालय, धनकुटाबाट समेत तोकिएबमोजिम मुआब्जा रकम भुक्तानी पाउन हामीहरुले दिएको पटक पटकको निवेदनमा कारवाही नगरी पदीय दायित्व, कर्तव्य र अधिकारको समुचित, न्यायोचित तवरबाट आजसम्म प्रयोग नगरी न्याय प्रदान नगरिएको हुँदा मिति २०६९।६।२९ गतेको निर्णयको आधारमा तोकिएको दूरी भित्रको मुआब्जा रकम सम्बन्धी निर्णय कार्यान्वयन गरी मुआब्जा रकम निर्धारण गर्ने निर्णय भई मुआब्जा नदिए सम्मका लागि निवेदकको जग्गामा प्रवेश गर्ने, कब्जा नियन्त्रण लिने, माटो भरी काटी कुनै किसिमको निर्माण कार्य गर्ने बाली नष्ट गर्ने हटाउने समेतका कार्य नगर्नु, नगराउनु भनी प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(२), पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३क बमोजिम अन्तरिम सहितको निषेधाज्ञाको आदेश समेत जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो । निवेदकको माग दावीबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो । आदेश जारी हुनु नपर्ने कानूनसम्मत आधार र कारण भए सूचना प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीको नाउँमा सूचना जारी गरी नियमानुसार पेश गर्नु साथै अन्तरिम आदेशको हकमा विचार गर्दा जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ को दफा १८(२)(३) बमोजिम भएको अन्तिम निकाशा भैसकेको विषयलाई अनदेखा गरी क्षतिपूर्ती पनि उपलब्ध नगराउने र जग्गामा प्रवेश गरी निर्माण कार्य गर्नु गराउनु प्रथम दृष्टिमा नै मिलेको देखिँदा निवेदकहरुको जग्गाको मुआब्जा उपलब्ध गराई कब्जा र अतिक्रमण गर्न नमिल्ने देखिँदा मिति २०६९।६।२९ को निर्णयको कार्यान्वयन नगराई जग्गामा प्रवेश गर्ने कार्य नगर्नु, नगराउनु भनी अन्तरिम आदेश समेत जारी गरी दिएको छ भन्ने व्यहोराको मिति २०७०।१।३० को अन्तरिम सहितको आदेश ।

मुआब्जा निर्धारण समितिले वस्तुगत तथ्यको आधारमा मुआब्जाको दरभाउ निर्धारण गरेकाले समितिबाट भएको मुआब्जा निर्धारण उचित छ । सोही बमोजिम निवेदकका सँधियारले मुआब्जामा चित्त बुझाई बुझी लिई सकेको अवस्था छ । जहाँसम्म क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालयको निर्देशनात्मक निर्णयको सवाल छ, उक्त निर्देशनात्मक निर्णय र निवेदनको समग्र विषयवस्तु नै फरक छ । निवेदनको विषयवस्तु मुआब्जाको रकमसँग सम्बन्धित छ भने निर्देशनात्मक निर्णयको विषयवस्तु जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १८(३) अन्तर्गतको देखिन्छ । मुआब्जा निर्धारण समितिले निर्धारण गरेको मुआब्जाको रकम सम्बन्धमा उजुरी लाग्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ ले गरेको पाईदैन । निवेदकहरुको दावी लिएको ऐनको दफा २५(७) को व्यवस्था सार्वजनिक कामका लागि अधिग्रहण गरिएको सन्दर्भमा आकर्षित हुन सक्ने देखिँदैन । स्थानीय अधिकारीले निर्धारण गरेको मुआब्जा रकमको सम्बन्धमा उजुर गर्न पाउने नभई सूची प्रकाशन गरेको विषयमा मात्र १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुरी गर्नु पर्ने व्यवस्था छ, यी निवेदकहरुले गृह मन्त्रालयमा दिएको निवेदन उल्लिखित कानूनी व्यवस्था विपरीत हुनुको साथै तोकिएको अवधि १५ दिन समेत व्यतित गरी दिएको अवस्था छ । यसर्थ यस कार्यालयबाट भए गरेका कामकारवाही जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को कानूनी प्रावधानको परिधि भित्र रही कानूनसम्मत तरिकाले गरिएको मुआब्जा निर्धारण समितिबाट निर्धारण भएको मुआब्जा रकम लिन कानूनका म्याद भित्र निवेदकहरु आएमा मुआब्जा रकम प्राप्त गर्ने अधिकार सुरक्षित नै रहेको र यस कार्यालयबाट भए गरेको कामकारवाहीबाट निवेदकहरुको कानूनी हक अधिकारमा आघात समेत नपुगेको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ र ऐ. का प्रमुख जिल्ला

अधिकारीको तर्फबाट र मुआब्जा निर्धारण समितिको तर्फबाट पर्न आएको एकै मिलानको फरक फरक लिखित जवाफ ।

मुआब्जा निर्धारण समितिले जग्गाको मुआब्जा एवं क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्ने र सो को आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी यस आयोजनाले वितरण गर्ने कार्य गर्ने हुँदा क्षतिपूर्ति एवं मुआब्जा रकमको दररेट फरक पार्ने अधिकार यस आयोजनालाई नहुँदा यस आयोजनाको हकमा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना जोगवनी विराटनगर खण्ड साइट कार्यालय विराटनगरको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षीहरूले क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय धनकुटाको निर्णयलाई शिरोपर गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आफ्नो दायित्व पालना गरेको नदेखिएको हुँदा सो दायित्व पालना गर्न गराउन निवेदन मागबमोजिम विपक्षीहरूको नाममा आदेश जारी हुने देखियो । क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रबाट मिति २०६९।६।२९ मा भएको निर्णयलाई अन्यथा गर्न सकिने नदेखिँदा उक्त मितिको निर्णयलाई कानून बमोजिमको निर्णय कायम हुने भएकोले निर्णयमा उल्लेख भएको दक्षिण तर्फको दरी सरह उत्तर तर्फ दुरीलाई पनि ५०+२५०+२५० कायम गरी क्षतिपूर्ति दिलाउने निर्णयको कार्यान्वयन नभएको हुँदा सो निर्णयको कार्यान्वयन गर्नु गराउनु र जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ बमोजिम यी निवेदकहरूको हकमा मुआब्जा दिई मात्र जग्गा प्राप्त गर्ने व्यवस्था गर्नु, गराउनु भनी विपक्षीहरूले क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय धनकुटाको निर्णयलाई शिरोपर गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आफ्नो दायित्व पालना गरेको नदेखिएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा यो परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०७०।३।३१ को फैसला ।

यसै सम्बन्धी सूचना २०६८/३/७ को नयां पत्रिका दैनिकमा प्रकासन भएको, जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा नभएको, सोहि ऐनको दफा १८ (२) बमोजिम १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नु पर्नेमा म्याद नघाई दर्ता गरेको, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन हुन नसक्नेमा, गृह मन्त्रालय आफैले निर्णय गर्नु पर्ने अधिकार प्रत्यायोजन, सो ऐनमा स्थानिय अधिकारीले सूचनाको उपरको उजुरीमा निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था नरहेको मुआब्जा निर्धारण उचित रहेको भन्ने विपक्षी मध्येका जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ र ऐ. का प्रमुख जिल्ला अधिकारीको तर्फबाट गणेशराज कार्कीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा नभएको, २०६८/३/७ को नयां पत्रिका दैनिकमा सूचना प्रकासन भएको र सोहि ऐनको दफा १८ (२) बमोजिम १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नु पर्नेमा म्याद नघाई दर्ता गरेको, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन हुन नसक्नेमा, गृह मन्त्रालय आफैले निर्णय गर्नु पर्ने अधिकार प्रत्यायोजन भएको, सो ऐनमा स्थानिय अधिकारीले सूचनाको उपरको उजुरीमा निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था नरहेको मुआब्जा निर्धारण उचित रहेको भन्ने विपक्षी मध्येका रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना जोगबनी विराटनगर खण्ड साइड कार्यालय विराटनगरको तर्फबाट ऐ.का नोडल अफिसर मोहनचन्द्र भट्टको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकहरुको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान उपन्यायाधिवक्ता सुर्यराज दाहालले जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ को दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा नभएको, २०६८/३/७ को नयां पत्रिका दैनिकमा सूचना प्रकासन भएको र सोहि ऐनको दफा १८ (२) बमोजिम १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नु पर्नेमा म्याद नघाई दर्ता गरेको, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन हुन नसक्नेमा, गृह मन्त्रालय आफैले निर्णय गर्नु पर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको सो ऐनमा स्थानीय अधिकारीले सूचना उपरको उजुरीमा निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था नरहेको मुआब्जा निर्धारण उचित रहेकोले पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर हुनुपर्दछ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

पुनरावेदकहरुको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान उपन्यायाधिवक्ता सुर्यराज दाहालले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा नभएको, २०६८/३/७ को नयां पत्रिका दैनिकमा सूचना प्रकासन भएको र सोहि ऐनको दफा १८ (२) बमोजिम १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नु पर्नेमा म्याद नघाई दर्ता गरेको, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन हुन नसक्नेमा, गृह मन्त्रालय आफैले निर्णय गर्नु पर्ने अधिकार प्रत्यायोजन कामकारवाही जग्गा प्राप्ती ऐन,

२०३४ को कानूनी प्रावधानको परिधि भित्र रही कानूनसम्मत तरिकाले गरिएको मुआब्जा निर्धारण समितिबाट निर्धारण भएको मुआब्जा रकम लिन कानूनका म्याद भित्र निवेदकहरु आएमा मुआब्जा रकम प्राप्त गर्ने अधिकार सुरक्षित नै रहेको र यस कार्यालयबाट भए गरेको कामकारवाहीबाट निवेदकहरुको कानूनी हक अधिकारमा आघात समेत नपुगेको हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफ रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक दावी बमोजिम आदेश जारी भएको प्रस्तुत रिटमा विपक्षी मध्येका जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ्ग र ऐ. का प्रमुख जिल्ला अधिकारीको तर्फबाट गणेशराज कार्की र रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना जोगवनी विराटनगर खण्ड साइट कार्यालय विराटनगरको तर्फबाट ऐ. का नोडल अफिसर मोहनचन्द्र भट्टको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखियो ।

यसमा पुनरावेदकको तर्फबाट जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ को दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा नभएको भन्ने तर्कको सम्बन्धमा विचार गर्दा ,जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४ मा दफा १८ ले मुआब्जा पाउनेको नामावली र त्यस उपरको उजुरी शीर्षक अन्तर्गत उपदफा १मा दफा ९ बमोजिमको सूचनामा तोकिएको म्याद भित्र प्राप्त निवेदनहरुबाट मुआब्जा पाउने ठहरिएका व्यक्तिहरुको नामावली तयार पारी सरोकारवाला व्यक्तिहरुको ज्ञानकारीको लागि स्थानीय अधिकारीले टाँस गर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । त्यसै गरी उपदफा २ मा उपदफा १ बमोजिम टाँस गरिएको नामावलीमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो सूचना जारी भएको मितिले १५ दिन भित्र नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । सो दफाको उपदफा ३ मा उपदफा २ बमोजिम परेका उजुरी तेरो मेरो वा हकभोग सम्बन्धी बाहेक अरु विषयको भए नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयले

साधरणतया १५ दिन भित्र किनारा लगाउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था छ। तेरो मेरो वा हकभोग सम्बन्धी बाहेक "अरु विषयको भए भनेकोमा "अरु विषयमा समेत मुल्यांकन गर्न पाउनु पर्ने हो । जग्गा प्राप्ती ऐन, २०३४को दफा ३ बमोजिम जग्गा अधिग्रहण गरिएको,ऐ को दफा १३ को उपदफा (२)को समितिले निर्धारण गरेको मुआब्जा रकमको सम्बन्धमा ऐनको दफा १८ को उपदफा (२)बमोजिम उजुर लाग्ने हुन्छ भन्ने विषयलाई सर्वोच्च अदालतले करम हुसेन खाँ समेत विरुद्ध नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको फैसलामा जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ मा भएको स्विकार र यसै मुद्दामा गृह मन्त्रालयले पेश गरेको जवाफमा मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय उपर चित्त नबुझेको अवस्थामा ऐ. ऐनको दफा १८ को उपदफा (२) बमोजिमको म्याद भित्र परेकोमा उक्त उजुर विरुद्ध कारवाही हुन सक्ने भनी व्याख्या भएको छ । उक्त फैसलामा जग्गा प्राप्ति ऐन अनुसार मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय उपर चित्त नबुझेमा सोही ऐनले तोकेको प्रक्रिया पुर्याई गृह मन्त्रालयमा उजूर गरी न्याय निरूपण गर्नुपर्ने वैकल्पिक व्यवस्था हुँदाहुँदै असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी पर्न आएको निवेदनमा दावी बमोजिम आदेश जारी गर्न नमिल्ने भनी नजिर कायम भएको अर्थात जग्गा प्राप्ती गरेको अवस्थामा मुआब्जामा चित्त नबुझेका पक्षले उक्त सम्बन्धमा गृह मन्त्रालय समक्ष ऐनले निदिष्ट गरे अनुरूप उजुर गर्न सक्ने व्यवस्था भएको नै पाईन्छ।

कानूनी राज्य, विधिको शासनमा एउटा निकायले गरेको निर्णय त्यस्तो निर्णय कानून विपरित भई त्यसमा चित्त नबुझेने पक्षले प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको आधारमा माथिल्लो निकायमा उजुर गरी बदर गराउन सक्ने नै हुन्छ । माथिल्लो निकायमा वा अर्को निकायमा उजुर नै नलाग्ने भन्न मिल्दैन। उजुर नलाग्ने केहि अपवाद भए सो अपवादहरु ऐनमा नै उल्लेख गरिएको हुनु पर्छ । ऐनको दफा ३ बमोजिम जग्गा

अधिग्रहण गरिएको र दफा १३ को उपदफा (२) को समितिले निर्धारण गरेको मुआब्जा रकमको सम्बन्धमा ऐनको दफा १८ को उपदफा (२) बमोजिम उजुर लाग्ने नै देखिन्छ जुन कुरा सर्वोच्च अदालतको उपरोक्त नजिर समेतबाट पुष्टि हुन आएबाट मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ति ऐनमा नभएको भन्ने पुनरावेदकको दावी पुग्ने देखिदैन।

मिति २०६८/३/७ को नयाँ पत्रिका दैनिकमा सूचना प्रकाशन भएको र सोहि ऐनको दफा १८ (२) बमोजिम १५ दिन भित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नु पर्नेमा म्याद नघाई दर्ता गरेको भनि लिएको पुनरावेदकको जिकीर सम्बन्धमा मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०६८।१०।५ को बैठकको निर्णय अनुसार निर्धारित मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति रकम उल्लेख गरी ऐनको दफा १८ (१) बमोजिम मुआब्जा निर्धारण भएको व्यहोराको सूचना मिति २०६८/११/६ को राजधानी दैनिकमा प्रकासित भएको देखिन्छ । नयाँ पत्रिका दैनिकमा मिति २०६८।३।७ को सूचना मुआब्जा निर्धारण संग सम्बन्धित नभएर प्राप्त गरिने जग्गाको विवरण, हकदैया र भोग चलन सम्बन्धी आदी विषयको सम्बन्धमा ३५ दिन म्याद सूचना जारी भएको र सो समयमा मुआब्जा रकम निर्धारण नै नभएको अवस्थामा पुनरावेदकले मुआब्जा नै निर्धारण नभएको समयमा निकालेको नयाँ पत्रिका दैनिकको उक्त मिति २०६८।३।७ को सूचनालाई आधार लिई ऐनको दफा १८ का उपदफा (२) मा उल्लेखित १५ दिनको म्याद भित्र निवेदन नपरेको भनी कानूनको आधार भन्दा बाहिर गई जिकीर लिएको देखिन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय मोरंगले गृह मन्त्रालयलाई पठाएको च.नं.९४४ मिति २०६९।५।१० को पत्रमा रेल्वे रेखांकनमा पर्ने जग्गाहरुका मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा निर्धारणमा चित्त नबुझि पद्म प्रसाद गौतमसमेतले आफु समेतको हकमा

पुनःमुल्यांकन गरी पाँउ भनी दिएको द.नं. ९२६९मिति २०६८।११।१७ को निवेदन भुलवस त्यहाँ पठाउन छुट भएको भनि पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, धनकुटाको मिति २०६९।६।२९ को निर्णय पर्चामा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

जसबाट सूचना प्रकाशन भएको मितिले १५ दिन भित्रै निवेदकको निवेदन दर्ता भएको देखिन आयो। क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालयको मिति २०६९।६।२९ को निर्णयमा पनि निवेदन म्याद भित्रै परेको भनि ठहर गरेको अवस्था देखिएको छ। यस अवस्थामा मिति २०६८/११/६ को राजधानी दैनिकमा मुआब्जा निर्धारण भएको व्यहोराको सूचना प्रकाशित भएको र सोको म्याद भित्रै निवेदन परेको अवस्थामा मिति २०६८/३/७ को नयाँ पत्रिका दैनिकमा प्रकाशित अन्य विषयको सूचनालाई आधार लिई ऐनको दफा १८ का उपदफा (२) मा उल्लेख १५ दिनको म्याद भित्र उजुरी नदिएको भनी लिएको पुनरावेदन जिकीर तथ्यगत देखिन आएन।

गृह मन्त्रालय आफैले निर्णय गर्नु पर्ने, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन हुन नसक्ने सो ऐनमा स्थानिय अधिकारीले सूचनाको उपरको उजुरीमा निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था नरहेको भन्ने दावीको सम्बन्धमा हेर्दा नेपाल सरकारले स्थानीय प्रशासन ऐन २०२८को दफा ११को उपदफा (१)ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी क्षेत्रीय प्रशासकलाई विभिन्न ऐन तथा नियमावलीहरूको अधिकार प्रत्यायोजन गरेको सूचना २०६० साल असार ३० गतेको नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएको देखिन आएको र सो राजपत्रमा जग्गा प्राप्ति ऐन ,२०३४ को दफा १८ (२) अनुसार सम्बन्धित क्षेत्र भित्रको मुआब्जा सम्बन्धमा विवाद उत्पन्न भएमा सो को उजुर सुन्ने आधिकारिक निकाय गृह मन्त्रालयनै भै सो आधारमा उक्त अधिकार

प्रत्यायोजन भएको देखिन्छ । निवेदकले गृह मन्त्रालयमा निवेदन दिएको र कानूनको म्याद भित्र निवेदन परे पश्चात आवश्यक छानविन गरी कारवाही गर्न क्षेत्रीय प्रशासक पुर्वान्चल विकाश क्षेत्रमा लेखि पठाउने भनि मिति २०६९।२।३२ को सचिव स्तरीय निर्णयबाट भएको देखिन्छ । तथापी क्षेत्रीय प्रशासकको मिति २०६९।६।२९ को निर्णयबाट पनि यो निर्णय गर्ने अधिकार क्षेत्रीय प्रशासकलाई प्रत्यायोजित भएको हुँदा अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको उजुरी भनि उल्लेख भएको देखिन्छ । अतः गृह मन्त्रालयले क्षेत्रीय प्रशासकलाई निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको मन्त्रालयबाट भएको हुँदा त्रुटीपूर्ण तरीकाबाट मन्त्रालय र क्षेत्रीय प्रशासकबाट निर्णय भएको हो भन्ने पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

मुआब्जा निर्धारण उचित रहेको भन्ने पुनरावेदकको दावी सम्बन्धमा पुनरावेदकले जग्गाको मूल्यांकन गर्दा विभिन्न आधारहरू लिइएको भनि गोश्वारा रुपमा आफ्नो व्यहोरा उल्लेख गरेको भएता पनि प्रस्तुत निवेदक समेतको हकमा विराटनगर रंगेली सडकलाई मात्र आधार लिएको देखिएको , मूल्यांकन सम्बन्धि सूचनाको सि.नं.४१ र ४२ मा पर्ने जग्गाहरूको मालपोत कार्यालयले कायम गरेको न्यूनतम रजिष्ट्रेसन दर एकै रहेको , मुआब्जा निर्धारण समितिको मूल्यांकन सूचनाको सि.नं. ४० र ४१ मा पर्ने जग्गा सरह निवेदकको जग्गा सुगम देखिएको, बाटोले जोडिएको लगायतका विषयमा निवेदकले लिएको माग दावी स्थलगत निरीक्षणबाट पनि सहि देखिएको भनी क्षेत्रीय प्रशासकबाट मिति २०६९।६।२९ को निर्णयमा उल्लेख भएको छ । रंगेली सडकको दक्षिण तर्फ रंगेली सडकबाट पहिलो ५० मिटर त्यस पछि २५० मिटर र त्यसपछि २५० मिटर कायम गरी मूल्यांकन गरेकोमा उत्तर तर्फ भने ५० मिटर २५० मिटर र त्यसपछि १०० मिटर कायम गरी दूरीको आधारमा फरक पारी मुआब्जा निर्धारण गरेको कारण दुवै तर्फ एकनास दूरी कायम गरेको

देखिएन। मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको निर्णय विवेकशील र न्यायोचित नहुनाको अन्य कारणहरु उल्लेख गरी रंगेली सडकबाट दक्षिण तर्फको आधार लिएको दूरी सरह उत्तर तर्फ पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी सो दूरी अनुसारको मुआब्जा कायम गरी पुनः मूल्यांकन गर्नु भनि आफ्नो माथिल्लो निकाय क्षेत्रीय प्रशासकबाट मिति २०६९।६।२९ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत भएको देखिन आयो।

माथि उल्लेख भए अनुसार जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ को दफा ३ अनुसार सार्वजनिक कामको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मुआब्जा रकम सम्बन्धमा उजुरी गर्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ मा भएको , सोही ऐनको दफा १८ (२)बमोजिम सूचना प्रकाशन भएको मितिले १५ दिन भित्र उजुर गरेको देखिएको ,कानून बमोजिम नेपाल सरकारबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएको रप्रत्यायोजित अधिकार क्षेत्र भित्रै रहि क्षेत्रीयप्रशासकबाट निर्णय भएको देखिएको छ। तल्लो निकायबाट भएको निर्णयमा त्रुटि भएको छ कि ? अन्याय हुन गएको छ कि ? भनेर नै माथिल्लो निकायमा उजुरी गर्ने हो । उजुरी सुन्ने निकायले पनि परेको उजुरीमा परेको व्यहोराको तथ्य सत्यता वास्तविकता हेरी त्रुटि भए नभएको जाँच गरि निर्णय गर्ने हो । तल्लो निकायले गरेको गलत निर्णयलाई नै कायम गर्ने भन्ने होईन । आफ्नो तालुक अड्डाबाट कानूनसम्मत भएको निर्णयलाई कार्यान्वयन नगरी सो निर्णय अनुसारको मुआब्जा एवं क्षतिपूर्ति नदिई वसेकोमा निवेदकले मुआब्जा एवं क्षतिपूर्ति दिएर मात्र सो जग्गा प्रयोग होस भनि परमादेश आदेश माग गरि पुनरावेदन अदालतमा गए पछि मात्र पुनरावेदकले अदालतमा आएर आफ्नो तालुक अड्डाबाट कानून विपरित निर्णय भएको भनि यी तालुक निकायलाई विपक्षी समेत नवनाई जवाफ दिएको र सोही अनुसार पुनरावेदनमा पनि आएको देखिन्छ । माथिल्लो

निकायले कानूनसम्मत रूपमा गरेको निर्णय कायमै रहेको यस अवस्थामा पुनरावेदकको दावी पुग्ने देखिएन।

अतःक्षेत्रीय प्रशासक पूर्वान्वल धनकुटाले मुआब्जा निर्धारण समितिले कायम गरेको मुआब्जा र प्रकृया नै न्यायोचित नभएको भनी बदर गरी पुनः कारवाही गर्न निर्देशनात्मक निर्णय गरेको र उक्त निर्देशनात्मक निर्णयलाई चुनौती दिएको समेत नदेखिएको र क्षेत्रीय प्रशासकले नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयबाट अधिकार प्रत्यायोजन भए बमोजिम निर्णय गरेको देखिन्छ। यस अवस्थामा आफूले गरेको कामकारवाही उपर उजुरी सुन्ने निकायमा उजुरी परे पश्चात भएको निर्णयलाई शिरोपर गरी कार्यान्वयन गर्नु मातहतको निकायको दायित्व हुन आउँछ। संवैधानिक वा कानूनी निकाय वा त्यसमा कार्यरत अधिकारीले कानून बमोजिम भएको आदेश निर्देशन र निर्णयको पालना गर्नु कर्तव्य हुन आउदछ । त्यस्ता निकाय वा अधिकारीले आफ्नो कर्तव्य पालना नगरेको कारणले कुनै व्यक्तिको कानूनी हकको प्रचलनमा बाधा अवरोध खडा हुन्छ भने त्यस्तो हक प्रचलन गराउन परमादेशको आदेश जारी हुन सक्दछ ।

प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षीहरूले क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय पूर्वान्वल धनकुटाको निर्णयलाई शिरोपर गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आफ्नो दायित्व पालना गरेको नदेखिएको हुँदा सो दायित्व पालना गर्न गराउन परमादेश आदेश जारी हुने भनी पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय पूर्वान्वल विकाश क्षेत्रबाट मिति २०६९।६।२९ गते भएको निर्णय कानून बमोजिमको निर्णय भएकाले सो निर्णयमा उल्लेख भएको रंगेली सडकको दक्षिण तर्फको दूरी सरह उत्तर तर्फको दूरीलाई पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी सो दूरी अनुसार कायम भएको क्षतिपूर्ति दिलाउने निर्णयको कार्यान्वयन नभएको हुँदा सो निर्णयको

कार्यान्वयन गर्नु गराउनु र जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४ को दफा ३ बमोजिम यी निवेदकको हकमा सो निर्णय अनुसारको हुने मुआवजा दिई मात्र जग्गा प्राप्त गर्ने व्यवस्था गर्नु गराउनु भनि न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ८(२) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत विराटनगरले गरेको आदेश मिलेकै देखिन आएको हुँदा सो आदेश अनुसार नै गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत विराटनगरको आदेश सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- खेमकुमारी बस्नेत

कम्प्युटर अपरेटर:- पद्मा आचार्य

इति सम्बत् २०७१ साल पौष महिना २० गते रोज १ शुभम् .....